

1. BEVEZETÉS

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évtizedben a társadalom életének valamennyi területére kiterjedő demokratikus átalakulás zajlott le. Az ezzel együtt járó társadalmi folyamatok nyomán a közép-kelet-európai többnemzetiségű államokban a kisebbségi közösségek öntudatosodását eredményező kezdeményezések indultak. Ezek közé tartoztak a kisebbségek társadalmi-politikai és jogi helyzetének megváltoztatását célzó törekvések, a saját etnikai identitás újrakonstruálása, az etno-kulturális társadalom korábbi fejlődésének átértékelése, a többségi és a kisebbségi társadalom közötti interetnikus viszonytal kapcsolatos problémák kezelése, s nem utolsósorban az, hogy a figyelem egyre inkább a kisebbségi közösségek jövőjére és fejlődési perspektíváira összpontosult.

A világháborúkat követő hatalmi-politikai változások következtében a többnemzetiségű államalakulatban kisebbségi helyzetbe kerülő nemzetiségek számára ezek a változások azt is jelentették, hogy a kisebbségek a más államban élő anyanemzettel fenntartott kapcsolatukban a minőségi váltás lehetőségét keresték. Ezzel párhuzamosan változott az anyanemzetek viszonya a nemzeti társadalmon kívül élő nemzetrészek iránt is.

Mindezek a jelenségek megfigyelhetők voltak a magyarországi etnikai kisebbségek esetében is, s ez a tény elegendő okot szolgáltatott az etnicitás mint jelenség mélyebb elemzéséhez, mégpedig több társadalomtudomány nézőpontjából. A magyarországi kisebbségi lakosság „újrakonstruált” etnikai tudatának vizsgálata hálás terep a különböző típusú empirikus vizsgálatokhoz. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az etnikai identitás és az interetnikus kapcsolatok állapotának megismerése nagymértékben hozzájárulhat a többnemzetiségű állam nemzetiségi politikájának sikeres megvalósításához. A rendszeres és módszeres tudományos kutatások eredményeinek akceptálása a többség és a kisebbség közötti viszony – minden érintett fél megalgódására való – rendezésének egyik feltétele.

A magyarországi társadalmi-politikai változások, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény elfogadása (1993), a nemzetiségi élet fejlesztéséhez kedvezőbb feltételek kialakítását célzó törekvések és nem utolsósorban az anyanemzetek fokozottabb érdeklődése a Magyarországon élő kisebbségeik iránt jó kiindulási pozíciót jelentenek ahhoz, hogy fejlődjön a magyarországi etnikai kisebbségek etnikai identitása. Másrészt azonban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az etnikai identitás erősödésének elsődleges feltétele a belülről jövő öntudatosodás, azaz maguknak az etnikai közösségeknek kell törekedniük önazonosságuk megőrzésére.

Ebből a szempontból a legfontosabb szerepet a család játssza (gondolunk itt elsősorban a nemzetiségileg homogén családra), ez az a szociális csoport, amely a leginkább erősíti a családtagok etnikai tudatát. Nyilvánvaló, hogy a család a családtagok etnikai tudatának további fejlődését olyan etnokulturális tényezők révén determinálja, mint az anyanyelv elsajátítása, az anyanemzet kultúrájának és történelmének az átadása. Ebben a tekintetben a család szerepének alábecsülése, illetve elhanyagolása annak a következménye, hogy csökken az etnikai kisebbséghez tartozó személyek etnikai tudata, és ez végső soron az asszimilálódásukhoz vezethet. Ebben az összefüggésben arról a tényről sem szabad elfeledkeznünk, hogy az eltérő nemzetiségű környezet következményeként egyre több a vegyes házasság, ami az utódok etnikai identitásának megtartása és fejlődése/fejlesztése szempontjából további komoly tényező.

Ha tehát azt próbáljuk megragadni, milyen a kisebbségi család etnikai tudatának jelenlegi állapota, és milyen lehetőségek mutatkoznak ezek fejlődésére, fontos az is, hogy az etnikai identitás egyes összetevőinek változását generációs összefüggésekben is vizsgáljuk. Az így kapott információk nemcsak arról tájékoztatnak, hogy milyen a többgenerációs családon belül a családtagok etnikai tudatának erőssége és az etnikai hovatartozás átélése, hanem ezek az adatok elsősorban az etnikai identitás fejlődési tendenciáit és irányát kell hogy jelezzék, ha a kutatás eredményeit a családra mint egészre általánosítjuk. Annál is inkább, mivel a magyarországi kisebbségi családokban ilyen irányú empirikus kutatások mindeddig nem folytak, illetve az eddigi kutatások csupán a kisebbségi családok egy-egy jellemző jegyét célozták meg (a népszámlálás és a mikrocenzus adataira támaszkodva).